

AANBESTEDINGEN BIJ HET MINISTERIE VAN OORLOG.

AANSCHAFFING VAN FOURAGES TEN BEHOEVE DER BEREDEN KORPSSEN
BIJ HET NEDERLANDSCHE LEGER.

In de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal op 19 December 1883, ontspan zich de volgende gedachtenwisseling over bovenbedoeld onderwerp, tusschen den heer Bergsma en Z. E. den Minister van Oorlog.

„De heer Bergsma: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd eene zeer bescheiden vraag aan den Minister van Oorlog te doen, nl. deze: ben ik wel ingelicht, dat van tijd tot tijd in sommige garnizoensplaatsen de leverantie van fourage voor paarden, bestaande uit stroo, hooi en haver, in één perceel wordt aanbesteed?”

De heer Weitzel, Minister van Oorlog: „De vraag van den geachten spreker moet ik toestemmend beantwoorden; ik begrijp echter het groote bezwaar niet dat in deze zou bestaan.”

De heer Bergsma: „Dit antwoord van den Minister had ik verwacht; het zij mij derhalve vergund op enkele punten te wijzen, die deze zaak voor den Minister waarschijnlijk in een ander licht zullen plaatsen. Wanneer men tegelijk, in één perceel, ongelijksoortige grootheden, als hooi, stroo en haver aanbesteedt, dan kan een kind wel op zijn vingers natellen, dat dit duur moet uitkomen. Ik ben bijvoorbeeld geschikt om stroo te leveren, een ander hooi en een derde haver. Het is evenwel volkomen onjuist te meenen, dat een leverancier van- of een handelaar in stroo *per se* tevens een goed koopman in haver zou zijn. Het gevolg daarvan is dat de concurrentie benadeeld wordt, daar alleen zij kunnen mededingen, die in alle de genoemde zaken handelen en zoo doende goede kooplieden, die slechts in een der genoemde artikelen handeldrijven, buitensluiten. Ik zal hier in het openbaar niet alles zeggen wat ik van deze zaak

„weet, maar ik ben bereid den Minister in zijn Kabinet volle opening van zaken te doen. Ik hoop dat de Minister van mijne goede bedoeling overtuigd zal zijn, als ik verklaar, dat het in het oog springt, dat het Rijk hier dupe is.”

De heer Weitzel, Minister van Oorlog: „Zooals de geachte spreker de zaak voorstelt, valt daar weinig tegen in te brengen. Ik moet er echter de aandacht op vestigen, dat het niet zonder bedenking zou zijn, als men telkens bij het afleveren van fourage met drie verschillende leveranciers moest te doen hebben, aangezien dit tot groot ongerief aanleiding zou kunnen geven.

„Ook moet ik opmerken dat men bij de aanbestedingen toch niet zoo geheel blindelings te werk gaat; men raadpleegt wel degelijk de marktprijzen en gunt de levering volstrekt niet altijd voetstoots aan den eersten den besten persoon, die daarbij het laagst inschrijft.

„Gaarne zal ik bij gelegenheid de bijzonderheden vernemen, die de geachte spreker thans achterwege houdt; maar gedurende den langen tijd dat ik met aanbestedingen, ook van granen en fourages, te doen heb gehad, heb ik niet ondervonden dat het tot dusverre gevolgde stelsel tot zoo ernstige bedenkingen als die van den geachten afgevaardigde aanleiding geeft.”

Het is vooral ook naar aanleiding van de rede van den heer Bergsma, dat wij er toe besloten eenige beschouwingen over dit gewichtig deel der legerverpleging te leveren.

Het zal wel overbodig zijn op te merken, dat het hier geldt een zaak van veel belang. Alleen reeds de groote sommen, welke ieder jaar voor de aanschaffing van fourages worden besteed, voor het jaar 1884 zal dit, volgens de begroting van het Departement van Oorlog ± f 1,150,000 bedragen, bewijzen dit reeds meer dan voldoende.

Wij moeten al dadelijk opmerken, dat dit onderwerp thans niet voor het eerst ter sprake komt. Reeds sedert jaren interesseeren zich de *Groninger graanhandelaars* daarvoor, en stond de Kamer van Koophandel te dier plaatse hunne belangen dienaangaande bij verschillende Ministers van Oorlog voor.

Voor zoover ons bekend, maakte deze zaak in genoemde Kamer van Koophandel, den 23^{en} November 1871 voor het eerst een onderwerp van bespreking uit. (*)

(*) Zie hierover de *Provinciale Groninger Courant* van 25 Nov. 1871, No. 278.

Bij deze gelegenheid werden de volgende bezwaren tegen de gevolgde wijze van aanschaffing ingebracht:

1°. Er bestaat te groote onzekerheid aangaande de te leveren hoeveelheid.

2°. Het Rijk behoort in de behoefte aan fourage-magazijnen te voorzien.

3°. De *herkeuring* moet niet enkel aan officieren worden opgedragen; ook de aannemer moet in de commissie van herkeuring zijn vertegenwoordiger hebben.

4°. De artikelen haver, hooi en stroo moeten niet *in één perceel*, doch *ieder afzonderlijk* worden aanbesteed.

5°. Het Departement van Oorlog moet het beheer der fourage-magazijnen zelf op zich nemen.

6°. De duur der aanneming (één jaar) is te lang.

7°. Het tijdstip van aanbesteding (September) is te vroeg. November of December zijn daarvoor de aangewezen maanden.

Het gevolg van deze bespreking was, dat een schrijven aan den Minister van Oorlog werd gericht, waarin genoemde bezwaren werden uiteengezet (*).

Ten einde de zaak zoo duidelijk mogelijk voor te stellen, zullen wij beginnen met een overzicht te geven van de wijze, waarop het Nederlandsche leger, in vreedstijd, voor de onderscheidene garnizoenen, de noodige fourages aanschaff, om daarna de verschillende bezwaren te bespreken, welke tegen de gevolgde wijze van aanschaffing worden aangevoerd.

Jaarlijks, *in de maand September*, wordt, op last van den Minister van Oorlog, voor de levering van de noodige fourages *in de verschillende garnizoenen*, eene openbare inschrijving gehouden, waartoe de gegadigden, door middel van nieuwsbladen, worden opgeroepen. Ook de Commissarissen des Konings in de provinciën worden uitgenoodigd de noodige publiciteit aan deze inschrijving te geven, terwijl eindelijk de bekendmaking ook nog door aanplaking van biljetten in de onderscheidene garnizoenen geschiedt.

Exemplaren van de voorwaarden, waarnaar de inschrijving geschiedt, liggen op de bureelen van genoemde Commissarissen en op die van de betrokken plaatselijke- en garnizoens-commandanten ter lezing.

(*) Idem die van 9 December 1871, No. 290.

De inschrijving geschiedt voor ieder garnizoen afzonderlijk.

De processen-verbaal van den uitslag der aanbesteding worden opgemaakt door de leden der commissie (officieren van het garnizoen), die den plaatselijken- of garnizoens-commandant assisteeren, en, belegd met de biljetten van inschrijving, aan den Minister van Oorlog gezonden.

De uitslag der inschrijving wordt aan het Departement van Oorlog onderzocht en onder overlegging van een overzichtsstaat en verdere bescheiden, de beslissing des Ministers gevraagd. Dit onderzoek en de beslissing hebben steeds met den meesten spoed plaats, ten einde de betrokken personen, zoodra mogelijk, met den uitslag bekend te kunnen maken.

Voor de garnizoenen, waarvoor de prijzen te hoog voorkomen of waarvoor andere redenen bestaan, die het noodig maken de levering niet aan den minsten inschrijver te gunnen, wordt eene herbesteding gehouden, waarmede op dezelfde wijze als met de aanbesteding wordt gehandeld. De kosten welke — behalve de gewone exploitatiekosten — op de aanneming vallen zijn:

1o. Een geëvenredigd deel in de kosten van het publiceeren der aanbesteding;

2o. De zegels der contracten, en

3o. Het registratierecht ad $1\frac{1}{2}$ percent van het bedrag dat aan fourages wordt geleverd.

De bezwaren, welke tegen de hiervoren beschreven wijze van aanschaffing, van de zijde van graanhandelaren in het midden gebracht worden, zijn — *voor zoover ons bekend* — de volgende:

I. DE TIJD VAN DUUR DER AANNEMING (ÉÉN JAAR) IS TE LANG;
DE AANNEMERS HEBBEN DAARDOOR TE VEEL RISICO.

Om voldoende over dit bezwaar te kunnen oordeelen, is het in de eerste plaats noodig, dat men wete hoeveel kapitaal ongeveer noodig zal zijn, om de levering voor één of meer garnizoenen te kunnen volbrengen.

Wij laten daartoe hieronder eene opgave van de bedragen waarvoor — in verhouding der sterkte aan paarden — in 1884, fourages zullen geleverd moeten worden, volgen: (*)

(*) Het is duidelijk dat deze sommen slechts bij benadering zijn aan te geven.

Amersfoort f 131,000	Haarlem f 101,000
Amsterdam " 25,000	's Hertogenbosch . . " 55,000
Arnhem " 90,000	Utrecht " 106,000
Bergen op Zoom . . " 40,000	Venloo " 54,000
Breda " 68,000	Zutphen " 47,000
Deventer " 78,000	Leiden " 96,000
's Gravenhage . . . " 217,000	Roermond " 42,000

Neemt men hierbij in aanmerking :

1o. dat de aannemers hoogstens voor ééne maand fourage in voorraad in hunne magazijnen behoeven te hebben; (*)

2o. dat zij maandelijks betaling ontvangen van hetgeen over een vorige maand geleverd is en

3o. dat op leverantiën aan het Rijk gemakkelijk crediet wordt verleend,

dan zal toegestemd moeten worden dat de aanneming — althans in de meeste garnizoenen — met betrekkelijk weinig kapitaal gedreven kan worden.

Wat aangaat de risico, welke de aannemers bij aanneming der levering voor één jaar hebben, deze zoude even goed bestaan bij een korter tijd van aanneming, b.v. voor een half jaar. Immers buitengewone omstandigheden kunnen ook dan de prijzen der fourages doen stijgen

Over het algemeen is de risico niet zoo groot als men oppervlakkig denkt, omdat de inschrijvers zich meestal, vóór de inschrijving, in relatie stellen met personen, die hun de noodige *haver* tegen overeengekomen prijzen zullen leveren. *Alleen zij, die trachten fourages van onvoldoende qualiteit te leveren, stellen zich aan*

(*) In de voorwaarden is hieromtrent het volgende bepaald :

De aannemer is gehouden voor de sterkte der aanwezende of verwacht wordende paarden, door den plaatselijken- of garnizoens-commandant ter zijner kennis te brengen, in zijne magazijnen steeds een voorraad hooi, stroo en haver te hebben, als volgt: van 1 November tot 1 December: hooi, stroo en haver voor de behoefte van ten minste *veertien* dagen; van 1 December tot 1 Maart: hooi, stroo en haver voor de behoefte van ten minste *eene* maand; van 1 Maart tot 1 October hooi en stroo voor de behoefte van ten minste *eene* maand, haver voor de behoefte van ten minste *veertien* dagen; gedurende de maand October: hooi, stroo en haver voor de behoefte van *twee* uitdeelingen; in de laatste dagen dezer maand kan de voorraad verminderen, in verhouding tot den nog loopenden tijd van duur van deze overeenkomst.

Behoudens het bepaalde nopens den voorraad in de laatste dagen van October, moet zich onder den voorraad hooi en stroo ten allen tijde eene hoeveelheid in bossen afgezonderd bevinden, minstens voldoende voor de eerstvolgende uitdeeling.

afkeuringen en boeten en alzoo aan groote schade bloot. Alhoewel niet te ontkennen valt, dat de aannemers — bij onverwachte stijging der fourages — blootstaan aan verliezen, staat hier toch ook tegenover de mogelijkheid, dat zij door de aanneming voor een jaar, evenveel kans hebben voordeel te behalen door daling der fourageprijzen.

Wijders zal het — zoolang aan de aannemers opgedragen blijft de fourages in rations af te leveren — bezwaarlijk zijn korter aannemingstijd te stellen. Hierbij dient men toch in aanmerking te nemen, dat de aannemers nog in onderscheidene plaatsen voor magazijnen moeten zorgen, dat zij die moeten inrichten en dat personeel, materieel, paarden, enz. in dienst gesteld moeten worden. Een en ander kan — zooals van zelf spreekt — voordeliger voor één jaar, dan voor een half jaar geschieden.

II. DE GUNNING GESCHIEDT STEEDS AAN DEN MINSTEN INSCHRIJVER,
TERWIJL NIET ALLES IN HET WERK GESTELD WORDT, OM DE
PRIJZEN ZOO LAAG MOGELIJK GESTELD TE KRIJGEN.

In de laatste tien jaren is de levering steeds aan de minste inschrijvers gegund.

Herhaaldelijk is getracht de aannemingsprijzen verminderd te krijgen, door het houden van *herbestedingen*. Eene opgave van de *herbestedingen* over het tijdvak van 1874—1884 volgt hieronder:

Garnizoenen.	Jaren waarin herbestedingen zijn gehouden.			
Amersfoort	1874	1875	1881 (2 maal)	1882
Amsterdam	1874	1875	"	1882
Arnhem	"	1875	1881	"
Breda	"	1875	"	"
's-Gravenhage . . .	"	1875	1881 (2 maal)	1882
Haarlem	"	1875	1881	1882
's-Hertogenbosch . .	"	1875	"	"
Leiden	"	1875	1881	1882
Utrecht	1874	1875	1881	"
Venloo	"	1875	1881	1882
Zutphen	"	1875	"	"

De herbestedingen hebben meermalen het bewijs geleverd, dat zij in plaatsen, waarvoor zich veel inschrijvers opdoen, goedkooper prijzen bezorgen; in plaatsen met geringe concurrentie daarentegen worden de prijzen daardoor veelal hoger.

Men schrijft dit toe aan de omstandigheid dat in het laatste geval de aannemer aan zijne mede-inschrijvers bij de herbesteding, vóóraf overeengekomen sommen moet uitkeeren.

III. ER BESTAAT TE GROOTE ONZEKERHEID OMTRENT DE TE LEVEREN HOEVEELHEID.

Volgens de voorwaarden verbindt de aannemer zich de fourages te leveren voor de officiers- en troepenpaarden in het garnizoen aanwezig. Alzoo bestaat er eenige onzekerheid aangaande de hoeveelheid, welke geleverd moet worden. Het aantal paarden toch kan door verplaatsing worden vermeerderd of verminderd.

De bezwaren daaraan verbonden worden evenwel zeer verminderd door dat:

- 1o. in de laatste jaren de garnizoensveranderingen tot de uitzonderingen gaan behooren;
- 2o. elke garnizoensverandering eenige maanden te voren bekend wordt gemaakt en
- 3o. als maximum slechts voor ééne maand fourage in voorraad opgelegd behoeft te worden.

IV. DOOR DE PERSONEN, DIE AANNEMER WORDEN, GESCHIEDEN AAN HUNNE MEDE-INSCHRIJVERS UITKEERINGEN IN GELD; DE INSCHRIJ- VINGSPRIJZEN WORDEN MET DEZE SOMMEN VERHOOGD.

Over het algemeen is men het daarover eens, dat in onderscheidene plaatsen de personen die aannemer worden, aan hunne mededingers geldelijke uitkeeringen doen (*). Het eenige middel om deze kwade praktijken bij de onderwerpelijke aanbestedingen te verminderen, is, naar onze meening, de concurrentie zoo vrij mogelijk te maken, en dit kan in de eerste plaats geschieden door het van 's Rijkswege verstrekken van lokaliteit voor magazijnen.

Naar wij met zekerheid vernamen, werden dan ook in de laatste twee jaren te 's-Gravenhage — ten gevolge van het groot aantal concurrenten dat zich opdeed — geene uitkeeringen meer gedaan.

(*) Men bedenke hierbij evenwel dat dergelijke handelingen bij de meeste aanbestedingen — zoowel bij die welke door het Rijk als bij die welke door particulieren worden gehouden — plaats hebben. Vooral bij groote werken zijn de sommen, die daarvoor berekend worden, belangrijk.

Hieruit blijkt voldoende dat het moeielijk — zoo niet onmogelijk — is deze wijze van handelen geheel te beletten.

Het groote aantal concurrenten in deze plaats werd verkregen door dat het Rijk een magazijn *gratis* aan den aannemer in bruikleen geeft.

IV. HET GETAL INSCHRIJVERS IS TE BEPERKT EN DE AANNEMERS
ZIJN VEELAL DEZELFDE PERSONEN.

Uit het hierachter (onder Bijlage No. 1) volgende overzicht — bevattende de namen en woonplaatsen der personen die in de laatste *tien* jaren aan de inschrijving deelnamen — blijkt, dat tot voor eenige jaren de concurrentie zeer beperkt was en dat daaraan bijna zonder uitzondering door dezelfde personen werd deelgenomen.

In de laatste jaren is hierin op de meeste plaatsen een belangrijke vooruitgang te bespeuren en kan men dan ook de concurrentie op die plaatsen als meer dan voldoende beschouwen. Wij gaan zelfs verder en beweren dat door het aantal concurrenten nog meer uit te breiden, eerder nadeel dan voordeel voor het Rijk zal verkregen worden. Men loopt dan zeer groot gevaar, dat onder de concurrenten personen zullen worden aangetroffen, die niet voor hun taak zijn berekend, die niet voldoende gegoed zijn om de aanneming *degelijk* te volbrengen. En het gevolg daarvan zal zijn, dat de korpsen onvoldoende fourage ontvangen, waardoor de paarden slecht gevoed worden; dat zoowel de troepen als de administratiën zeer bemoeilijkt worden, en ten slotte, dat de aannemer door de veelvuldige afkeuringen en belooopen boeten geruïneerd wordt.

In de laatste jaren heeft men op dit punt reeds eenige ondervinding kunnen opdoen. Wij zouden zelfs sprekende voorbeelden kunnen aanhalen, doch laten dit achterwege, omdat wij geene personen in deze zaak willen betrekken.

Dat bijna voortdurend dezelfde personen inschrijven, kan, naar onze meening, geen bevreemding wekken. Evenals op elk ander gedeelte van den handel leggen zich op dezen tak bepaalde personen toe. Zij komen door ondervinding op de hoogte van den handel in hooi, stroo en haver, knoopen relatiën aan met handelshuizen, en hebben alzoo veel voor boven iemand die zich voor het eerst op het vak toelegt. (*) Zij leeren ook — dikwerf niet zonder schade — kennen wat door de korpsen geëischt wordt en hebben daardoor minder afkeuringen dan zij die dit niet kennen. Eindelijk krijgen zij het vertrouwen der officieren met de keuringen belast,

(*) Dat het onmogelijk zoude zijn een goed handelaar in deze drie artikelen te worden, zal wel niet met ernst beweerd kunnen worden.

een factor, die hierbij vooral ook niet over het hoofd gezien mag worden.

Het is een niet te loochenen feit, dat vooral in vroegere jaren bijna steeds dezelfde personen aannemer werden. Het hierachter (onder Bijlage No. 2) gevoegde overzicht van de aannemers, in de laatste tien jaren, bewijst evenwel dat ook hierin, in den laatsten tijd, verandering gekomen is, terwijl men daarbij ook vooral niet mag voorbijzien, dat het niet alleen bij de levering der fourages is, dat die gevallen zich voordoen. Ook bij de levering van paarden, levensmiddelen, kleeding- en uitrustingsstukken, granen voor de bakkerijen enz., enz., ziet men herhaaldelijk hetzelfde gebeuren.

V. DE VERPLICHTING DAT DE AANNEMERS IN DE BEHOEFTE AAN MAGAZIJNEN MOETEN VOORZIEN, BELEMMERT DE CONCURRENTIE. (*)

Het is duidelijk dat het voorzien in de behoefte aan lokaliteit voor magazijnen, menigmaal aanleiding geeft, dat geschikte personen zich van de inschrijving naar de levering onthouden.

Alvorens toch daaraan deel te nemen, dienen zij verzekerd te zijn, over magazijnen te kunnen beschikken, daar zij anders in groote verlegenheid kunnen geraken of buitengewone huurprijzen moeten betalen.

Deze omstandigheid was oorzaak, dat enkele personen — die steeds naar de levering mededingen — magazijnen hebben laten bouwen of inrichten. Voor het geval zij geen aannemer worden, verhuren zij die gebouwen aan de aannemers.

In de volgende plaatsen zijn — voor zoover ons bekend — op deze wijze magazijnen tot stand gekomen:

Amersfoort,	eigenaar	H. Gerritsen.
Arnhem,	„	Maassen van den Brink en Reyers.
's Gravenhage,	„	Huijskes.
Utrecht,	„	Gebr. de Haart.
Zutphen,	„	Wed. van Nieveld.
Het militair Bestuur heeft ook de bezwaren gevoeld, die er		

(*) In de voorwaarden is hieromtrent bepaald: De aannemer moet zijne magazijnen, zoo veel mogelijk vereenigd, gevestigd hebben in de gemeente waar de levering moet plaats hebben. Zij moeten kunnen worden gesloten, en zoodanig zijn ingericht dat voor de commissie van keuring, een behoorlijken toegang is, welke dan ook ten allen tijde aan die commissie moet worden verleend. Die magazijnen moeten zijn afgescheiden van bergplaatsen voor fourage aan andere personen toebehoorende of voor andere leveringen dan aan de troepen bestemd.

voor den aannemer in gelegen zijn, om in de behoefte aan magazijnen te voorzien. Dientengevolge werden dan ook reeds op enkele plaatsen magazijnen van Rijkswege gratis of tegen een matigen huurprijs aan de aannemers in bruikleen gegeven, en wordt met het bouwen in andere plaatsen voortgegaan.

Eene opgave dezer magazijnen volgt hieronder:

Garnizoenen.	Welke bepalingen er bestaan.
Amersfoort	De aannemer mag <i>gratis</i> gebruik maken van een gedeelte van het arsenaal. (Sedert 1882). (Er wordt door het Rijk een nieuw fourage-magazijn gebouwd.)
Deventer	De aannemer kan het aan het Rijk behoorend magazijn huren tegen f 625 's jaars.
's Gravenhage	De aannemer mag <i>gratis</i> gebruik maken van de aanwezige fourage-magazijnen gelegen bij de Alexanders-kazerne. (Sedert 1882).
Haarlem	Te rekenen van 1 November 1884 zal de aannemer <i>gratis</i> gebruik kunnen maken van het nieuw gebouwde magazijn.

De concurrentie wordt door voormelden maatregel veel vrijer. Men heeft het getal inschrijvers in de laatste twee jaren te Amersfoort en te 's-Gravenhage (zie Bijlage no. 1) slechts na te gaan om van de waarheid daarvan overtuigd te worden.

Dat hierdoor voordeeliger prijzen verkregen moeten worden is, dunkt ons, duidelijk; uitkooopen of ander overleg tusschen inschrijvers is bij zulk eene groote concurrentie immers onmogelijk. Geheel zonder bezwaar is het van Rijkswege verstrekken van magazijnen aan de aannemers evenwel niet. In geval van brand kan het Rijk in moeilijkheden geraken, hetgeen bewezen is door het in December 11. verbranden van een gedeelte der fourage-magazijnen te 's-Gravenhage. *Deze bezwaren wegen evenwel in geenen deele op tegen de voordeelen, die daardoor verkregen worden.*

VI. DE VERSCHILLEN IN DE PRIJZEN IN DE ONDERSCHIEDENE GARNIZOENSPLAATSEN BEWIJZEN DAT DE CONTRACTEN NIET OVERAL OP DEZELFDE WIJZE TOEGEPAST WORDEN.

Uit onderstaand overzicht der prijzen, die van 1 Nov. 1883 tot ult. Oct. 1884 betaald worden, blijkt dat er voor sommige plaatsen, een betrekkelijk groot verschil in de aannemingsprijzen bestaat.

GARNIZOENEN.	PRIJZEN (in centen) per 10 kilogram.			Hoeveelheid en prijzen (in centen) van de rations fourages voor:			
				de Cavalerie- en officierspaarden bij de Artillerie.		de Rijkspaarden bij de Veld- en Rijdende-Artillerie.	
				Van 1 Novemb. tot en met 31 Maart.	Van 1 April tot en met 31 October.	Van 1 Novemb. tot en met 31 Maart.	Van 1 April tot en met 31 October.
	hooi.	stroo.	haver.	3 kil. hooi. 4½ " stroo. 4 " haver	3 kil. hooi. 3½ " stroo. 4½ " haver.	3½ kil. hooi. 4½ " stroo. 4 " haver.	3½ kil. hooi. 4 " stroo. 5 " haver.
Amersfoort .	42	32	92	63,80	65,20	65,90	73,50
Amsterdam .	50	36	95	69,20	70,35	71,70	79,40
Arnhem .	46	31	95	65,75	67,40	68,05	76,00
Berg. op Zoom	42	28	92,5	62,20	64,025	64,30	72,15
Breda .	45	26	90	61,20	63,10	63,45	71,15
Deventer .	50	30,5	89	64,325	65,725	66,825	74,20
's-Gravenhage	42	27	96	63,15	65,25	65,25	73,50
Haarlem .	46	32	91,5	64,80	66,175	67,10	74,65
's Hertogenb.	41	30	94	63,40	65,10	65,45	73,35
Leiden .	45	30	90	63,00	64,50	65,25	72,75
Roermond .	36	24	96	60,00	62,40	64,80	70,20
Utrecht .	56	24	90	63,60	65,70	66,40	74,20
Venloo .	42	30	95	64,10	65,85	66,20	74,20
Zutphen .	47	28	95	64,70	66,65	67,05	75,15
Apeldoorn .	39,5	34,5	97	66,175	67,575	68,15	76,125

Bij de beoordeeling der verschillende prijzen moeten evenwel de volgende omstandigheden in acht genomen worden:

1o. dat in de hoeveelheden, welke in de onderscheidene garnizoenen geleverd moeten worden, groot verschil bestaat. Zoo moet b.v. te 's-Gravenhage in 1883—84 voor pl. m. f 217,000 en te Amsterdam slechts voor pl. m. f 25,000 geleverd worden;

2o. dat het huren van magazijnen in alle plaatsen niet even gemakkelijk is. Zoo is toch wel als zeker aantemenen, dat voor een magazijn te *Amsterdam* veel meer betaald zal moeten worden dan te *Roermond*;

3o. dat aan het aanvoeren van de fourages in de eene plaats meer kosten verbonden zijn dan in een andere. Er zijn toch magazijnen waar de fourages met scheepsgelegenheid tot aan de magazijnen gebracht kunnen worden, terwijl er ook gevonden worden, waar het aanvoeren niet anders dan per as kan geschieden;

4o. dat in de eene plaats het arbeidsloon en de wagenvrachten duurder zijn dan in een andere, en

5o. dat de kosten van beheer niet dezelfde zijn. Er zijn aanneemers, die zelf het beheer en toezicht voeren, terwijl er ook zijn, die een en ander aan een opzichter moeten opdragen.

Bij het beoordeelen van de verschillen in prijzen van dezelfde

artikelen in de onderscheidene plaatsen, dient men rekening te houden met de omstandigheid, dat de inschrijvers niet allen op hetzelfde artikel de exploitatiekosten berekenen. De een brengt deze kosten b. v. alleen op de haver, anderen daarentegen op het hooi en stroo, weder anderen op de drie artikelen.

VII. DE HERKEURINGS-COMMISSIEN BESTAAN ENKEL UIT OFFICIEREN, DIE DOOR DEN MINISTER VAN OORLOG WORDEN BENOEMD. (*)

Wanneer zich verschil tusschen de keurings-commissie en den aannemer voordoet, dan is de herkeurings-commissie daar, om uit-

(*) De voorwaarden omtrent de keuring en herkeuring luiden als volgt:

1o. Door den plaatselijken of garnizoens-commandant wordt eene commissie benoemd, bestaande uit *drie* officieren van het korps of van de verschillende korpsen in het garnizoen aanwezig, geen deel uitmakende van de vaste commissie van herkeuring bij 2o. bedoeld. Zij is belast met het toezicht over de uitdeeling en de keuring, zoowel der in voorraad aanwezige als van de ter uitdeeling aangeboden fourages.

De commissie beslist bij meerderheid van stemmen.

Indien daartoe gelegenheid bestaat, worden de leden der commissie om de *twee* maanden door andere officieren vervaugen.

2o. Vermeent de aannemer dat de afkeuring van het een of ander ten onrechte is geschied of dat de bepaalde voorraad wel aanwezig is, dan kan hij, binnen 24 uren na de ontvangst der kennisgeving bij hem of zijn gemachtigde, aan den plaatselijken- of garnizoens-commandant eene herkeuring vragen.

De herkeuring geschiedt door eene voor den tijd van duur dezer overeenkomst in te stellen vaste commissie, bestaande uit *een* hoofdofficier en *twee* officieren van minderen rang van de korpsen in het garnizoen of in het naastbij gelegen garnizoen aanwezig, bij voorkeur tot het wapen der cavalerie of tot bereden artillerie behoorende.

De leden der commissie worden door den Minister van Oorlog benoemd uit een door den plaatselijken- of garnizoens-commandant op te maken dubbelal. Bij het ontstaan eener vacature wordt die op gelijke wijze aangevuld.

De leden der commissie, niet in de plaats verblijf houdende, worden, zoo hunne tegenwoordigheid wordt vereischt, door den plaatselijken- of garnizoens-commandant, zoo mogelijk per telegram, door tussenkomst van de plaatselijke militaire autoriteit opgeroepen. Zij zijn gehou en onverwijld en met den meesten spoed aan die oproeping gevolg te geven, gebruik makende van de publieke middelen van versneld vervoer of wel van extra rijtuig, zoo door dit middel met meer spoed aan de oproeping kan worden voldaan.

Bij verhindering van een der leden om bij eene herkeuring tegenwoordig te zijn, wordt door den plaatselijken- of garnizoens-commandant een ander officier aangewezen om ter zijner vervanging op te treden.

De herkeurings-commissie beslist bij meerderheid van stemmen. Zij wordt bijge-

spraak te doen. Behoort deze commissie nu niet samengesteld te zijn uit personen, door beide partijen aan te wijzen? De billijkheid, zoo wordt beweerd, zegt ja, de voorwaarden zeggen neen. Oppervlakkig beschouwd ligt er in de bestaande regeling wel iets onbillijks.

De omstandigheid echter, dat de herkeuringen zeer dikwijls in het voordeel der aannemers uitvallen (onderscheidene gevallen zouden daarvoor aangevoerd kunnen worden) pleit voor het onbevooroordeeld en zelfstandig optreden der keurings- en herkeuringscommissiën.

De aannemers weten bovendien bij de inschrijving aan wiens keuring zij zich te onderwerpen hebben, dus van *onbillijkheid* tegenover hen kan geen sprake zijn. Desverkiezende kunnen zij immers op deze omstandigheid bij het bepalen der prijzen rekenen.

Men bedenke hierbij ook wel, dat het veelal zeer bezwaarlijk zijn zoude het benoemen van experts af te wachten, omdat met de aanwijzing, beëdiging enz. van deze personen te veel tijd gepaard gaat. Dikwijls doet zich immers het geval voor dat ter uitdeeling aangeboden fourage wordt afgekeurd en dat de herkeuringscommissie hierover onmiddellijk moet beslissen. Door in zoodanige gevallen de benoeming van experts af te wachten, zoude belemmering in de distributie kunnen ontstaan.

De burgerleden, die voor experts worden aangewezen, zouden in den regel ook te veel geneigd zijn, om, zelfs met voorbijziening van het contract, te beoordeelen of het aangeboden als voedsel voor de paarden kan dienen. De eischen, die het militair bestuur stelt, zouden zij al zeer licht te streng achten.

Voor al ook met het oog op de stemmen die opgaan om te bewijzen dat de rations fourage te klein zijn, is het noodig te zorgen dat de qualiteit niets te wenschen overlaat, en zijn het de officieren die daarvoor het best kunnen zorgen.

staan door een paardenarts in de garnizoensplaats dienstdoende, door den plaatselijken- of garnizoens-commandant aan te wijzen.

Van hare bevinding wordt proces-verbaal opgemaakt.

In de uitspraak van de herkenrings-commissie ten aanzien van het al of niet voldoende van den voorraad of der fourages aan de bij dit contract bepaalde vereischen, moet, zoowel van de zijde van den aannemer als van die der commissie bij 10. bedoeld worden berust, met renunciatie aan alle verdere reclame of beroep op den rechter.

VIII. DE AANBESTEDING ZOUDE MOETEN PLAATS HEBBEN VOOR HAVER,
HOOI EN STROO, IEDER AFZONDERLIJK.

Zooals uit de hiervoren vermelde voorwaarden blijkt, worden thans de noodige fourages (haver, hooi en stroo) in één perceel aanbesteed.

Het is vooral ook dit gedeelte waartegen bezwaren worden ingebracht en naar wij vernamen, bijna uitsluitend van de zijde der *Groninger graanhandelaren*. (*)

Het kan bij eenig nadenken geen bevreemding wekken, dat deze handelaren op eene afzonderlijke aanbesteding der artikelen aandringen, daar zij in zoodanig geval de *haver* aan het Rijk kunnen leveren, zonder de beslommeringen aan de levering van *hooi* en *stroo* verbonden op zich te nemen.

Zij zouden dan, ten aanzien van de levering van haver, veel voor hebben boven andere graanhandelaren, omdat hunne markt in de meeste jaren ruim van dit artikel voorzien is, en zij ook de beste relatiën voor het bekomen van buitenlandsche haver hebben. (†) Zij zouden door de rechtstreeksche levering aan het Rijk ook hooger prijzen kunnen maken, terwijl zij géen risico voor de betaling zouden hebben.

De door de Groninger graanhandelaren in het midden gebrachte bezwaren zijn gedeeltelijk in de hiervoren vermelde rede van den heer Bergsma teruggegeven.

Deze zegt daaromtrent:

„Wanneer men tegelijk in een perceel ongelijksoortige groot-heden, als: hooi, stroo en haver aanbesteedt, dan kan een kind wel op de vingers natellen dat dit duur moet uitkomen. Ik ben b. v. geschikt om stroo te leveren, een ander hooi, en een derde haver.

„Het is evenwel volkomen onjuist te meenen, dat een leveran-

(*) Ook een handelaar te *Arnhem* deed in 1875 een dergelijk verzoek, nadat hem gebleken was dat hij bij de aanbesteding niet de minste inschrijver was.

(†) Vooral in de laatste twee jaren is de buitenlandsche haver van betere kwaliteit dan de Groninger. Deze is wak en leelijk binnengekomen.

Is de oogst van de Groninger haver goed, dan is ze in den regel lekkerder en veel schooner dan de buitenlandsche. Onze boeren zorgen voor goed gereinigd zaaizaad en voor het behoorlijk onderhouden van het land.

Ten gevolge van het niet schoon zijn van de buitenlandsche haver, hebben er meer afkeuringen van deze soort, dan van Groninger plaats.

„eier van- of een handelaar in stroo, *per se* tevens een goed koopman in haver moet zijn. Het gevolg daarvan is, dat de concurrentie benadeeld wordt, daar alleen zij kunnen mededingen, die in alle de genoemde zaken handelen en zoo doende goede kooplieden, die slechts in een der genoemde artikelen handel drijven, buitensluiten.”

Oppervlakkig beschouwd is tegen deze redeneering weinig in te brengen, zelfs is men geneigd zich af te vragen, hoe het mogelijk is, dat niet reeds lang tot eene afzonderlijk aanbesteding is besloten.

Laten wij echter — alvorens daaromtent een bepaald oordeel te vellen — deze zaak eens nader onderzoeken. Wellicht komt men dan al spoedig — wij deden dit ten minste — tot de overtuiging, dat het toegeven aan het verlangen van de Groninger graanhandelaren niet zonder bedenking is.

De aanbesteding der drie artikelen in één perceel moet het Rijk duurder te staan komen, zoo wordt beweerd.

Deze bewering is evenwel door de ondervinding niet bevestigd. Wat toch is het geval geweest? In 1882 en 1883 hebben eenige Groninger handelaren (*) voor de garnizoenen 's-Gravenhage en Amersfoort (alzoo voor plaatsen waar het Rijk de magazijnen gratis aan de aannemers verstrekt) afzonderlijk ingeschreven. De eene firma of persoon schreef in voor de levering van de haver, en de andere voor het hooi en stroo. (†) En wat bleek nu bij den uitslag der aanbestedingen? Dat deze inschrijvers geen der beide keeren de laagste prijzen bedongen hadden. De prijzen voor de haver waren betrekkelijk veel lager, doch die voor het hooi en stroo waren hooger dan die van den minsten inschrijver voor de drie artikelen. Het gevolg hiervan was dat zij dan ook niet met de levering belast werden.

Dat de afzonderlijke inschrijving geen voordeliger prijzen bezorgde, schrijven wij hoofdzakelijk toe aan de volgende omstandigheden:

- 1o. dat de posten voor *onkosten* en *winst* hooger werden gesteld dan bij inschrijving door één persoon, voor de drie artikelen, en
- 2o. dat de prijzen van het hooi en stroo hooger gesteld moesten worden, omdat de onkosten van bewerking op eene kleine leve-

(*) Voor de namen der firma's zie Bijlage No. 1.

(†) Het was de firma Prins en Zwaneburg te Groningen, die voor het hooi en stroo inschreef. Wij noemen deze firma, omdat zij wellicht beter dan elk ander in staat is, deze artikelen tegen de goedkoopste prijzen te leveren.

rantie gaat drukken, terwijl bij de bestaande wijze van aanbesteding deze onkosten door elkander, over de drie artikelen, gerekend worden.

De concurrentie wordt er door belemmerd.

Voor deze bewering verwijzen wij naar hetgeen wij hiervoren over de concurrentie gezegd hebben. Wij herhalen onze daar uitgesproken conclusie, dat de concurrentie thans, voor veel plaatsen meer dan voldoende is, en dat uitbreiding daarvan eer nadeelig dan voordeelig voor het Rijk kan worden.

Bij het beoordeelen van het al of niet wenschelijke om afzonderlijke aanbesteding te houden, moet ook nog gelet worden op het bezwaar, dat er voor de troepen in gelegen is, op twee à drie plaatsen de fourages te moeten gaan ontvangen. Vooral in groote plaatsen is dit bezwaar — ook met het oog op het gering aantal dienstdoende manschappen — niet licht te achten.

IX. HET DEPARTEMENT VAN OORLOG MOET DE FOURAGE AAN-
SCHAFFEN EN VERDER HET OPLEGGEN, BEWAREN, VERWERKEN,
UITDEELEN ENZ. ONDER EIGEN BEHEER NEMEN.

Het stelsel van aanschaffing en beheer, dat hierboven aangeprezen wordt, is bij het Belgische leger in werking (*). De fourages worden daar door de zorg van de Intendance aangeschaft en beheerd. Het is moeielijk — zoo niet bepaald onmogelijk — te zeggen of dit stelsel voor- of nadeeliger voor het Rijk is dan de bij ons leger gevolgde wijze van aanschaffing. *Proeven zijn dien-aangaande niet genomen.*

Vergelijkingen, die hiervoor te maken zijn, hebben geen voldoende waarde, daar men den eigenlijken hoofdfactor, die daarvoor noodig is, niet of althans niet genoegzaam kent, en die gelegen is in de qualiteit der artikelen.

Dat handelaren in haver aan een dergelijk stelsel de voorkeur geven, is duidelijk. Zij kunnen dan met het Rijk rechtstreeks handel in dat artikel drijven, zonder zich in te laten met het leveren van hooi en stroo en met het beheeren der magazijnen.

Het behoeft evenwel geen betoog, dat bij een beheer als dat van het Belgische leger, het Rijk magazijnen en materieel moet

(*) Hieromtrent zijn uitvoerige gegevens te vinden in het "*Règlement sur le service des subsistances militaires.*"

bezitten, en dat het noodige personeel beschikbaar moet zijn. Het is vooral deze laatste omstandigheid, die hierbij van veel gewicht is te achten.

Het Belgische leger bezit *voor het beheren der fourage-magazijnen*, een korps geëmployeerden, bestaande uit: (*)

Officiëren van administratie.	{	1e klasse . . .	4	}	18
		2e „ . . .	4		
		3e „ . . .	5		
		4e „ . . .	5		
Adjudanten-onderofficier- schrijver	{	1e „ . . .	5	}	11
		2e „ . . .	6		
Minderen			222		
Totaal . . .					251

Het Nederlandsche leger daarentegen bezit geen enkel militair verplegings-geëmployeerde, zoodat voor al het werk burgerwerklieden, opzichters, enz. in dienst gesteld zouden moeten worden. Het zoude toch niet zonder bedenking zijn, het leger nog meer militairen te ontnemen, dan reeds voor de militaire bakkerijen (†), magazijnen en andere inrichtingen geschiedt. Zelfs mag het bevreemding wekken, dat bij de voortdurende klachten van de troepen-officiëren, dat er te weinig dienstdoende manschappen zijn, men bij de jongste organisatie van ons leger geen korps geëmployeerden voor den dienst in de hospitalen, magazijnen, bakkerijen en andere inrichtingen heeft ingesteld.

Een ander bezwaar tegen het onder eigen beheer nemen van de magazijnen, is de risico welke het Rijk op zich neemt, in geval van brand, ontvreemding, bederf of andere omstandigheden.

Deze bezwaren zijn evenwel niet van dien aard, dat het ons niet wenschelijk zoude voorkomen, *om ook met dit stelsel van beheer een degelijke proef te nemen*. Het garnizoen 's-Gravenhage is daartoe, naar onze meening, de aangewezen plaats. Hier toch is het grootste aantal paarden te verzorgen, het Rijk beschikt daar over bergplaatsen en magazijnen, terwijl er Intendanten aanwezig zijn, die met de aanschaffing der fourages en het beheer der magazijnen belast kunnen worden.

(*) *Plantenga*. Militaire aardrijkskunde en statistiek.

(†) Alleen in onze militaire bakkerijen waren dezen zomer 51 militairen werkzaam, en werden alzoo aan den eigenlijken dienst onttrokken.

(Heeft men nimmer de proef genomen om het brood op contract door de Broodfabrieken te doen leveren, waarvan er zoo vele bestaan wier claudisie zich soms tot vrij ver verwijderde plaatsen uitstrekt?

Red.)

X. HET TIJDSTIP WAAROP DE AANBESTEDING GEHOUDEN WORDT
(IN DEN LOOP DER MAAND SEPTEMBER) IS TE VROEG. NOVEMBER
OF DECEMBER ZOUDEN DAARVOOR DE AANGEWEZEN
MAANDEN ZIJN.

Als bewijs voor bovenvermelde bewering wordt aangevoerd, dat de uitslag van den nieuwen oogst, op het tijdstip der inschrijving, nog niet bekend is.

Wanneer men Dr. Staring's *almanak* (uitgave 1884) naslaat, dan vindt men ten opzichte van den oogsttijd van haver, tarwe en rogge, het volgende vermeld:

<i>Haver</i>	oogsttijd	half Augustus
<i>Wintertarwe</i>	"	" Augustus
<i>Zomertarwe</i>	"	Augustus—September
<i>Winterrogge</i>	"	begin Augustus
<i>Zomerrogge</i>	"	iets later

Volgens deze gegevens is de uitslag van den oogst hier te lande in September genoegzaam bekend, om daarop bij eene inschrijving te rekenen.

Bovendien moet men niet vergeten, dat aan het houden der aanbesteding in November of December een zeer groot bezwaar verbonden is, en wel dit zooals bekend is, liggen de streken, waaruit het hooi voor de levering wordt getrokken, hoofdzakelijk aan het water en is dus vervoer per scheepsgelegenheid noodig. Wanneer men nu met de inschrijving wacht tot November of December, dan bestaat er groote kans, dat het water met ijs bezet is, of dat de wegen met sneeuw bedekt zijn, waardoor de aannemers, zoo zij niet in de onmogelijkheid verkeerden den aanvoer op tijd te doen, zij dan toch zeker groote kosten daaraan moeten besteden. Op deze kosten zal natuurlijk bij de inschrijving worden gerekend.

De aannemers, die in den winter met dicht water of sneeuw — ten gevolge van afkeuringen — nieuwe hoeveelheden fourage moesten laten aanvoeren, zullen dit bezwaar zeker gaarne onderschrijven. Zooals nu het tijdstip geregeld is, zijn de aannemers in staat den voorraad fourage op te leggen, vóór dat het gevaar voor dicht water bestaat.

Aan het einde van ons opstel gekomen, durven wij als ons gevoelen uitspreken:

1o dat het militair gouvernement moet zorg dragen, dat, zoo

spoedig mogelijk, in ieder garnizoen, waar bereden korpsen zijn, een magazijn van Rijkswegen ter beschikking van den aannemer wordt gesteld;

2o. dat, zoodra mogelijk, een afdoende proef moet genomen worden met het onder eigen beheer aanschaffen en opleggen van de fourages; en

3o dat — indien uit deze proef blijkt dat ook daardoor geen finantieel voordeel voor het Rijk is te behalen — de voorwaarden van aanbesteding der fourages, die thans gebezigd worden, beantwoorden aan de grondgedachte, waaruit de openbare aanbestedingen zijn ontstaan, te weten:

„den besten waarborg te bezitten, dat de Staat tot den laagst mogelijken prijs in het bezit komt zijner behoeften en aan ieder Nederlander, onder zekere voorwaarden, de gelegenheid te geven, naar de levering dier behoeften mede te dingen.”

s Gravenhage.

VAN GENDT,
Kapitein-Intendant.

JAREN.	AMERS- FOORT.	AMSTER- DAM.	ARNHEM.	BERGEN OF ZOOM.	BREDA.	DEVEN- TER.	'S-GRAVEN- HAGE.	HAARLEM.	'S-HERTO- GENBOSCH.	LEIDEN.	ROER- MOND.	UTRECHT.	VENLOO.	ZUTPHEN.
1874/75.	{ 1. 2. 3. 4. 5. 6.	7. 8.	1. 2. 5. 9.	»	10.	2. 5. 11. 12.	1. 2. 13. 14.	6. 14. 15.	1. 2.	14. 16.	17. 18. 19.	1. 14. 20.	4. 21. 22. 23. 24.	2. 5. 12.
1875/76.	{ 2. 3. 11. 13. 25.	7. 8.	1. 2. 5. 9.	»	2. 5. 10. 26. 27.	2. 5. 11. 12. 28.	1. 2. 4. 10. 29.	6. 10. 15. 25.	1. 2. 3. 26.	2. 6. 10.	4. 17. 18. 19.	2. 10. 20. 26. 30.	4. 17. 21. 22. 24.	2. 5. 9. 12. 28.
1876/77.	{ 2. 3. 5. 11. 13.	7. 8.	2. 5. 9.	10. 31.	2. 10. 27.	2. 5. 11. 12. 28.	1. 2. 4. 5. 10. 18. 29.	6. 10. 12. 15.	1. 2. 17. 18.	6. 10. 32.	17. 18. 19.	2. 9. 10. 20.	4. 17. 24. 33.	2. 5. 9. 12. 28.
1877/78.	{ 2. 3. 5. 11. 13.	6. 7. 8.	2. 3. 5. 9. 34.	31. 35.	10. 68.	2. 5. 12.	2. 4. 5. 6. 10. 18. 29. 68.	2. 6. 10. 36.	1. 2. 4. 9. 37. 38.	6. 10. 16.	4. 17. 18. 19. 23. 39.	1. 20.	4. 17. 24.	2. 5. 9. 12.
1878/79.	{ 1. 3. 5. 13. 40.	6. 7. 8.	1. 2. 5. 9. 34. 41.	2. 17. 35. 42. 43. 44.	1. 10. 45. 46. 47. 48.	2. 5. 11. 12. 34. 49.	2. 4. 5. 10. 18. 50. 51.	6. 8. 10. 15. 36.	1. 9. 13. 40.	6. 10. 52. 53.	»	1. 2. 20.	2. 4. 17. 18. 19. 24.	2. 5. 9. 12.
1879/80.	{ 3. 4. 11. 40.	7. 8. 54.	4. 5. 9. 12. 13. 17. 34. 41. 50.	2. 43. 55. 56.	2. 10. 45. 50. 57.	5. 11. 12. 34. 50.	1. 2. 4. 5. 40.	6. 10. 15.	1. 2. 4. 45. 50.	2. 6. 10. 36. 45.	13. 17. 19. 23. 96.	10. 20. 58.	4. 13. 17. 19. 24.	2. 5. 9. 12. 34.
1880/81.	{ 2. 3. 4. 11. 40.	8. 54.	2. 4. 5. 9. 12. 34. 41.	43. 55. 56.	10. 45. 55. 57. 59.	2. 5. 11. 12. 34. 60.	1. 2. 4. 5. 10. 12. 61.	6. 10. 15. 36.	1. 2. 4. 18. 40. 68.	6. 10. 52.	13. 17. 19. 96. 97.	9. 10. 20. 26. 40. 58.	1. 4. 13. 17. 19. 24.	2. 5. 12. 60.
1881/82.	{ 3. 4. 5. 6. 11. 13. 15. 26. 40. 55. 62.	7. 8.	2. 4. 5. 9. 12. 34. 41. 50. 60. 63.	43. 55. 56. 64.	10. 64.	5. 11. 12. 34. 60.	1. 2. 4. 5. 10. 12. 13. 30. 40. 50. 51. 52. 60. 61. 65.	6. 10. 15. 36. 50. 65. 66.	1. 2. 40. 50. 67. 68.	10. 52. 64. 69.	4. 13. 17. 19. 70.	9. 26. 55. 58. 62. 71. 40.	1. 4. 13. 17. 19. 24. 40.	5. 12. 60.
1882/83.	{ 2. 3. 4. 11. 13. 15. 40. 60. 63. 72. 73. 74.	7. 8. 54. 65. 75.	5. 9. 60. 63. 76. 77.	43. 47. 56.	2. 10. 47. 57. 64.	1. 2. 5. 11. 12. 60. 78.	1. 2. 4. 5. 10. 12. 13. 15. 50. 52. 60. 61. 65. 74. 77. 79. 80.	2. 5. 6. 10. 12. 36. 50. 60. 65. 75.	1. 2. 4. 40. 50. 68.	2. 10. 12. 50. 52. 65. 81. 82.	13. 17. 19. 83. 97.	1. 2. 9. 58. 62. 71.	1. 4. 5. 13. 17. 19. 24. 33. 68. 70. 84. 98.	2. 5. 12. 60. 85.
1883/84.	{ 2. 4. 11. 13. 53. 72. 73. 86. 87. 88.	7. 8. 75.	2. 5. 9. 12. 63. 89.	43. 47. 56.	2. 10. 47. 64. 90.	5. 9. 12. 72. 89.	1. 2. 3. 10. 12. 13. 15. 77. 87. 88. 91. 92. 93. 99.	6. 10. 50. 65. 94.	1. 2. 4.	6. 10. 37. 50. 52. 72. 81. 85.	13. 17. 19. 97.	9. 58. 62. 71.	1. 13. 17. 24. 33. 97.	5. 12. 89.

1. van Erp, *Roosmalen*.
2. Huijskes, *Hedel*.
3. Gerritsen, *Amersfoort*.
4. F. Niessen, *Roermond*.
5. J. B. Reijers Jr., *Arnhem*.
6. van Veen, *Haarlem*.
7. Snijders, *Nieuwer Amstel*.
8. van Breemen, *Amsterdam*.
9. Nijenes, *Arnhem*.
10. Hoogendijk, *Breda*.
11. Mouw, *Apeldoorn*.
12. Hoetink, *Zutphen*.
13. J. Schmitz, *Roermond*.
14. Huijman en Lankhuizen, *Raamsdonk*.
15. J. J. van den Berg, *Haarlem*.
16. Bremmer, *Leiden*.
17. Rasmerts, *Roermond*.
18. H. Schmitz, *id*.
19. Dahnen, *id*.
20. H. de Haart, *Utrecht*.
21. van Gasselt, *Venloo*.
22. Mollenberg, *Alfen*.
23. Jennissen, *Roermond*.
24. van Oeijen, *Venloo*.
25. van Dijk, *Haarlem*.
26. de Gier, *Gorinchem*.
27. van Son, *Veghel*.
28. Dopheide, *Groningen*.
29. Adrian, *Amsterdam*.
30. P. Hooghwinkel, *Gorinchem*.
31. { van Dixhoorn, } *Bergen op Zoom*.
{ van Mansfeld, }
{ de Koker, }
32. van Cazant, *Leiden*.
33. Dahmen Tissen, *Roermond*.
34. Siemens, *Arnhem*.

35. Magnée, *Bergen op Zoom*.
36. A. A. van den Berg, *Haarlem*.
37. Oerlemans, *Vrijhoeve Capelle*.
38. van Wordragen, 's Bosch.
39. P. H. Vogels, *Wessem*.
40. Murray, *Gaanderen*.
41. Maassen van den Brink, *Arnhem*.
42. { de Koker, } *Bergen op Zoom*.
{ van Dixhoorn, }
43. van Mansfeld, *id*.
44. van den Kieboom, *Oosterhout*.
45. S. en G. Knaap, *Raamsdonk*.
46. Canters, *Breda*.
47. van Dixhoorn, *Bergen op Zoom*.
48. van Baerle, *Breda*.
49. L. Reijers, *Arnhem*.
50. Muskeus, *Nijmegen*.
51. de Bekker, *Empel*.
52. de Koster, *Leiden*.
53. van Beek, *id*.
54. Reinierse, *Slalen*.
55. de Koker en Cie, *Bergen op Zoom*.
56. de Beukelaar, *id*.
57. van den Brink, *Breda*.
58. Hooghiemstra, *Utrecht*.
59. van der Westen, *Breda*.
60. Stegeman Jr., *Deventer*.
61. Kruijswijk, 's Hage.
62. Gebrs, de Haart, *Utrecht*.
63. Bloed, *Elden*.
64. Verpaalen, *Breda*.
65. Grippeling, *Haarlem*.
66. van Klaveren, *Haarlemmermeer*.
67. Casimir en Tiddens, *Groningen*.
68. H. Hooghwinkel, *Gorinchem*.
69. Borgerding, *Leiden*.

70. Backus, *Roermond*.
71. van Stuijvenberg, *Utrecht*.
72. van Santen, *Harderwijk*.
73. N. de Haart, *Utrecht*.
74. { Muntinga, } *Groningen*.
{ van Konijnenburg, }
{ Prins, }
75. Zwanenburg, *id*.
76. Verbeek, *Haarlemmermeer*.
77. Hagen, *Arnhem*.
77. Lucas, *id*.
78. Uijt den Boogaard, *Apeldoorn*.
79. Meijer, *Haarlemmermeer*.
80. { Muntinga, } *Groningen*.
{ van Konijnenburg, }
81. Stallinga, *Leiden*.
82. A. Ambrosius, *Heerevaarden*.
83. Verweijen, *Roermond*.
84. van Witzenburg, *Oosterhout*.
85. Goedbloed, *Apeldoorn*.
86. van Apeldoorn, *Amersfoort*.
87. { Prins en } *Groningen*.
{ Zwanenburg, }
88. Muntinga, *id*.
89. Schoemaker, *Deventer*.
90. Boterman, *Gilze*.
91. Nederpel, 's Hage.
92. Hofman, *Rotterdam*.
93. { Kruijswijk en } 's Hage.
{ van der Kuijnen }
94. de Lange, *Beverwijk*.
95. de Heus, *Leiden*.
96. Vogels, *Wessem*.
97. L. Niessen, *Roermond*.
98. Gebrs. Ambrostus, *Heerevaarden*.
99. J. G. H. Niessen, *Roermond*.

AANWIJZING der personen aan wie de levering der fourages, gedurende de laatste tien jaren is opgedragen.

Jaren.	Amersfoort.	Amsterdam.	Arnhem.	Bergen op Zoom.	Breda.	Deventer.	's-Gravenhage.	Haarlem.	's-Hertogenbosch.	Leiden.	Roermond	Utrecht.	Venlooo.	Zutten.	
1874/75	1	4	6	»	14	6	6	5	24	14	27	32	36	6	1. Gerritsen, <i>Amersfoort</i>
1875/76	1	4	7	»	14	16	6	5	24	14	28	32	27	16	2. van Santen, <i>Harderwijk</i> .
1876/77	1	4	7	10	14	17	6	5	24	14	28	32	27	17	3. F. Niessen, <i>Roermond</i> .
1877/78	1	4	7	10	14	17	3	5	24	14	28	32	3	17	4. van Breemen, <i>Amsterdam</i> .
1878/79	1	5	7	11	15	18	6	22	24	14	»	32	27	17	5. van Veen, <i>Haarlem</i> .
1879/80	1	4	8	12	14	17	6	14	24	14	29	32	27	17	6. Huijskes, <i>Hedel</i> .
1880/81	1	4	7	12	15	19	6	5	25	26	29	33	3	19	7. Reijers Jr., <i>Arnhem</i> .
1881/82	1	4	9	12	14	19	6	23	6	26	28	34	24	19	8. Maassen van den Brink, <i>Arnhem</i> .
1882/83	2	4	7	13	14	7	20	23	6	14	30	35	27	17	9. Bloed, <i>Elderen</i> .
1883/84	2	4	9	13	14	7	21	5	6	14	31	35	29	17	10. { van Dixhoorn } <i>Bergen op Zoom</i> .
															11. { van Munsfeld } <i>Bergen op Zoom</i> .
															12. { de Koker } <i>Bergen op Zoom</i> .
															13. { van Dixhoorn } <i>Bergen op Zoom</i> .
															14. de Koker en Cie, <i>Bergen op Zoom</i> .
															15. van Dixhoorn, <i>Bergen op Zoom</i> .
															16. Hoogenlijk, <i>Breda</i> .
															17. S. en G. Knaap, <i>Raamsdonk</i> .
															18. Dopheide, <i>Groningen</i> .
															19. Hoetink, <i>Zutten</i> .
															20. Siemens, <i>Arnhem</i> .
															21. Stegeman Jr., <i>Deventer</i> .
															22. Lucas, <i>Arnhem</i> .
															23. J. G. H. Niessen, <i>Roermond</i> .
															24. J. van den Berg, <i>Haarlem</i> .
															25. Grippeling, <i>Haarlem</i> .
															26. van Erp, <i>Roermond</i> .
															27. A. Hooghwinkel, <i>Gorinchem</i> .
															28. de Koster, <i>Leiden</i> .
															29. Rasserts, <i>Roermond</i> .
															30. Dahmen, <i>Roermond</i> .
															31. J. Schmitz, <i>Roermond</i> .
															32. Verweijen, <i>Roermond</i> .
															33. I. Niessen, <i>Roermond</i> .
															34. H. de Haart, <i>Utrecht</i> .
															35. de Gier, <i>Gorinchem</i> .
															36. van Snijlenberg, <i>Utrecht</i> .
															37. firma Gebrs. de Haart, <i>Utrecht</i> .
															38. Mollenberg, <i>Alfen</i> .